

LA COL·LECCIO HISTORICA DE LA SECCIO DE MEDICINA DE LA BIBLIOTECA DE LA UNIVERSITAT DE BARCELONA

Anna M. Gudayol

La secció de Medicina de la Biblioteca de la Universitat de Barcelona, hereva directa de la Biblioteca de la Facultat de Medicina de Barcelona i per tant de la biblioteca del Col·legi de Cirurgia de Barcelona, posseeix en l'actualitat un dels fons històric-mèdics més importants de Catalunya. Això ha estat possible gràcies a què la riquesa del fons tradicionalment considerat com a pertanyent a la col·lecció històrica, considerablement valuós, s'ha vist incrementada d'una banda per la descoberta de noves obres i volums que completen alguns exemplars fins ara mancats de la dita col·lecció, i d'altra per l'ordenació i catalogació del conjunt d'obres pertanyents al segle XIX, l'estudi de les quals desperta un interès creixent entre els estudiosos de la història de la medicina.

FORMACIO DE LA COL·LECCIO

El nucli fundacional de la col·lecció el constitueixen bàsicament els fons procedents de la Biblioteca del Real Colegio de Cirugía de Barcelona, fundat el 1760 per Carles III a petició del seu metge, Pere Virgili, i antecessor de la Facultat de Medicina actual. L'edifici, que avui és seu de la Reial Acadèmia de medicina de Barcelona, tenia capacitat per a cinquanta alumnes i estava situat al costat de l'antic hospital de la Santa Creu. El renom d'alguns dels seus mestres, com el mateix Virgili o Antoni de Gimbernat, i la possibilitat de fer-hi els estudis fins al grau de doctor li donaven un prestigi singular a la Península. Arran de la reforma del 1827 els estudis de medicina queden refosos en un de sol (1). En el moment en què la Universitat retorni a Barcelona el col·legi quedarà adscrit a la Universitat com a seu dels estudis de medicina. Bona prova de la seva adscripció, és el fet que els llibres de medicina provinents de l'antic Col·legi de jesuïtes de Barcelona, desamortitzat el 1848, seran conservats a la Biblioteca del Reial Col·legi al carrer del Carme (2).

La manca d'espai, que havia començat a fer-se palesa a partir de la unificació de 1827, es torna dramàtica al darrer quart de segle del XIX. El 1878 s'inicien les gestions per aconseguir un nou edifici, que no començarà a edificar-se fins al 1895. La nova facultat, situada en el que aleshores eren els afores de la ciutat, fou visitada per Alfons XII l'abril de 1904 (3). Per a completar el fons de la biblioteca de la facultat la Biblioteca Pública i Universitària va cedir-hi un nombre important d'obres antigues i del segle XIX, algunes de les quals encara en conserven a la portada l'antic registre o alguns segells (4).

Durant el segle XX, el fons antic, molt especialment el que en aquest moment forma la col·lecció del segle XIX, es va nodrint dels donatius de diversos professors de la Facultat i d'altres metges catalans o, ben sovint, de llurs vídues. Entre aquests donatius val la pena destacar els dels professors Antonio Mendoza, nombrosíssim i abundant també en obres del segle XVIII, i August Pi i Sunyer, que hi deixà la Biblioteca de l'Institut de Fisiologia. Alguns d'aquests llibres estan farcits de les sucoses anotacions de llurs propietaris, no sempre benevolents amb l'autor de l'obra. D'altres llegats especialment notables foren els dels Drs. Trias, que recolliren aparentment la biblioteca d'un metge anterior, el Doctor Oller, i el del Dr. Rosalino Rovira i Oliver, posseïdor d'una extensíssima biblioteca especialment notable pel gran nombre de fulletons mèdics espanyols de finals del segle XIX, que constitueixen un dels conjunts més interessants, per la seva raresa, de la col·lecció actual, així com la del metge figuerenc Pelai Martínez. Per desgràcia, la manca de personal i d'espai van fer que els llibres s'anessin amuntegant a les lleixes; així doncs, moltes d'aquestes donacions no van ser mai processades ni, per tant, posades a l'abast del públic, raó que fa témer que alguns llibres valuosos puguin haver-se extraviat definitivament amb el pas del temps. Això mateix, però, fa que pugui ser interessant la descoberta de certes obres entre els llibres que són ara accessibles l'existència dels quals a Catalunya podia haver estat fins ara ignorada.

Lluny de refusar els llegats, la biblioteca de la Universitat continua oberta a donatius, si bé establint-hi un cert criteri selectiu. Entre els més recents podem esmentar la col·lecció de monografies mèdiques donada per una biblioteca de la xarxa pública de la Diputació, i la de llibres de dermatologia i sifilografia del Dr. Xavier Vilanova. En relació també a la cura del fons relatiu als antics docents de la Universitat s'està formant a partir del donatiu de la seva filla un petit apartat dedicat a l'obra del Dr. Emili Mira.

ORDENACIÓ DEL FONDS

Arran de la remodelació de la Biblioteca de la Facultat, duta a terme a la fi dels anys vuitanta (5), es va considerar oportú reorganitzar la col·lecció històrica tradicional, que comprenia bàsicament obres dels segles XVI al XVIII, tot ampliant-la amb fons del segle XIX i introduint aquest fons, que en gran part no havia estat mai catalogat anteriorment, a la base de dades bibliogràfica de la Biblioteca de la Universitat. A l'antiga biblioteca aquest fons es trobava dispers en diverses sales: les anomenades sales B i C, el dipòsit i la sala general de lliure accés. La primera feina va ser, doncs, reunir-lo i ordenar-lo. En buscar aquestes obres del XIX van aparèixer també obres del segle XVIII que s'han pogut afegir a les de la col·lecció anterior.

El conjunt del fons, després d'una llarga i sovint costosa reordenació, deguda tant a la seva dispersió inicial com a les condicions físiques de l'edifici en el qual s'havia d'encabir, ha quedat finalment dividit en quatre grans seccions: en primer lloc el continuarem anomenant col·lecció històrica, continuació de la tradicional conservada a la facultat completada per obres descobertes en realitzar la nova selecció, i que inclou fons dels segles XVI al XVIII, entre les quals cal destacar la nodrida col·lecció d'obres del segle XVI i l'important volum de reglamentació referent al Col·legi de Cirurgia; la col·lecció de monografies del segle XIX espanyol, formada a partir de donatius, que permet de seguir el pols de la nostra medicina al segle passat; la col·lecció de monografies estrangeres del segle XIX, que inclou alguns atlas a color especialment rars; i la de revistes del segle XIX, ampliada respecte al fons accessible anteriorment gràcies als nous títols i exemplars apareguts en fer una revisió general.

1.- COL·LECCIÓ HISTÒRICA

Durant els anys 70 es va decidir separar del fons general de la Biblioteca aquelles obres que pel seu origen o antiguitat es consideraren especialment valuoses; aquest fons constituïria el que s'ha conegut des d'aleshores com a Col·lecció històrica, nom que continuarem emprant per referir-nos específicament a la part més antiga del fons antic. Malauradament, la tria, possiblement degut a l'amuntegament de material, passà per alt algunes obres visiblement importants i va deixar fora alguns volums d'obres efectivament incloses. Un cop feta aquesta tria -que abraçà al voltant de 2.500 volums i que ha contribuït sens dubte a una millor conservació d'aquest material i sobretot a evitar la seva pèrdua-, el conjunt de volums es va instal·lar en el despatx de direcció de la biblioteca, en els armaris numerats del 60 al 63, signatura que han conservat fins a l'actualitat. Les que no havien estat enregistrades, que eren la major part, van ser-ho, i se'n va fer catàlegs per facilitar-ne la consulta -alfabètic per autors i per matèries-. Aquests catàlegs, que han estat d'una gran utilitat, contenien però, certs errors degut a la mala interpretació de les portades o a la

no identificació com a la mateixa obra de volums físicament separats per la tria original.

A partir del 1989, en fer la nova tria dels volums provinents de les diferents sales de la biblioteca de la Facultat el fons que corresponia a l'antiga col·lecció històrica s'ha vist alhora minvat -ja que per raons d'ordre bibliogràfic i catalogràfic se n'han extret totes aquelles obres posteriors al 1820, integrades en aquest moment a la col·lecció del segle XIX- i augmentat i completat -puix han aparegut nombrosos exemplars fins a aquell moment desconeguts del segle XVIII i principis del XIX-. En conjunt la col·lecció històrica actual compta amb un total de vora 3.000 volums, que inclouen des d'obres bàsiques del segle XVI -un Arnau de Vilanova de 1514 i uns comentaris a la seva obra del 1526 que són les peces més antigues de la Col·lecció- fins a fullets de metges catalans del S. XVIII, dels quals la Biblioteca en conserva un corpus que pot ser bàsic per a posteriors estudis.

Tot i la falta d'un estudi aprofundit de la col·lecció i de la seva formació, en podríem destacar un seguit d'aspectes. D'una banda, i seguint el que és la tradició científica del moment, poden trobar-s'hi també obres de caire no estrictament mèdic sinó també científic i humanístic: entre d'altres hi ha tractats de mineralogia o física, obres de química de Lavoisier o de botànica, com la classificació de Linné o la flora mèdica bellament il·lustrada a tot color de J.B. Chaumonton, una *Historia Animalium* en gran foli profusament il·lustrada amb el gust pes monstres típic de l'època al costat del *Mundus Subterraneus* de l'Athanasius Kircher o d'una parell d'obres de Paracels, curiosament expurgades i censurades; tot això juntament amb diccionaris de llengua de la Real Academia, el gran diccionari Històric de Moreri, algunes obres de Ciceró i l'edició completa de les obres de Feijóo, i altres moltes peces d'interès per a l'historiador científic o literari. Però evidentment el gruix de la col·lecció és dedicat a les ciències mèdiques i molt especialment a la cirurgia. S'hi troben ben representats tant els grans clàssics de la medicina com pràcticament tots els grans cirurgians de l'època tardo-medieval i moderna; inclou, per exemple, algunes edicions en gran foli de les obres completes de Galè i Hipòcrates del segle XVI en un estat de conservació infreqüent en aquest tipus de material, tres exemplars en diferent grau de conservació del compendi de cirurgia recollit per Konrad Gesner, edicions també en gran foli amplament il·lustrades de l'obra de Vesali dels segles XVI i XVII, així com obres dels grans clàssics de l'època moderna; inclou, per exemple: Boerhaave, Morgagni, Ruysch, i tants d'altres. La majoria són obres llatines, però a mesura que avancen els segles en trobem també altre d'altres escrites en castellà, italià, anglès, alemany però sobretot en francès. La relació amb el país veí es fa palesa pel fet que un cert nombre d'obres porten l'ex-libris manuscrit a la portada o als fulls de guarda de metges francesos els quals podem suposar relacionats amb els cirurgians del Col·legi de cirurgia barceloní (6).

Però potser un dels punts més interessants és la bona representació dels autors i institucions catalans i espanyols: obres impreses a Barcelona, València i Cervera, sobretot de temps de la Universitat traslladada, edicions del XVI Alcalà de Henares o Madrid són especialment abundants. Sobretot, però, caldria destacar el gran nombre d'opuscles conservats en fullets del segle XVII i XVIII i principis del XIX, obra molt sovint d'autors catalans relacionats amb la Universitat de Cervera, amb el Col·legi de Cirurgia o amb l'Acadèmia mèdico-pràctica de Barcelona. Autors com Francesc Salvà i Campillo, Francesc Carbonell i Bravo, Antoni de Gimbernat o Vicenç Mitjavilla hi són especialment ben representats. Finalment, el gran nombre d'ordres reials, reglaments i plans d'estudi conservats referents a l'ensenyament de la cirurgia i medicina de les darreries del XVIII i principis del XIX facilitaria enormement l'estudi de l'evolució dels estudis, mèdics en aquest període.

2.- SEGLE XIX

Formada bàsicament a partir dels donatius dels metges o les seves vídues durant la primera meitat d'aquest segle. La manca de personal i d'espai va fer que aquests fons restessin sovint en el millor des casos endreçats a les lleixes però sense gaire ordre. A finals dels 70 i principis del 80 havia estat esbossada una primera col·lecció de monografies del segle XIX en dedicar-hi una de les sales de l'anterior biblioteca de la facultat (7); com en el cas de la col·lecció històrica, els llibres d'aquesta sala van ser enregistrats i catalogats alfabèticament per autors, alhora que se'ls signaturava seguint la Classificació decimal. Ara bé, en aquesta sala del segle XIX, tot i que hi predominessin les obres d'aquest segle, s'hi trobaven també moltes obres del XX i algunes del XVIII. A més, la dissociació dels volums a la biblioteca havia fet que moltes de les obres tinguessin el seus toms repartits per diferents sales o prestatgeries, amb el resultat que moltes de les obres apareixen incompletes sense ser-ho realment. Les altres sales que contenien parcialment fons del segle XIX eren el dipòsit general i la sala de lliure accés (8), la sala C, els llibres de la qual estaven registrats i parcialment catalogats.

En fer l'obertura general de les caixes provinents de les diferents sales se separaren en dos grans grups les obres impreses a Espanya o d'autor espanyol, la catalogació i ordenació dels quals es va considerar prioritària, i les obres impreses a l'estranger. Tot i així, es va donar un tracte especial als llibres del segle XIX escrits en altres llengües que el castellà amb el segell del Col·legi de Cirurgia o amb una enquadernació similar a la d'aquells (relligats en pell, amb els talls grocs i el teixell acolorits on hi ha inscrit el cognom de l'autor), tot considerant que de fet formaven part del fons fundacional de la biblioteca de la facultat (9). Com havia passat anteriorment amb les obres anteriors al 1820,

moltes obres en més d'un volum incompletes foren completades per volums provinents d'altres sales.

A) Espanyol

Com hem dit, es va considerar prioritària la catalogació i ordenació del fons espanyol en consciència que és probablement aquell que ha estat menys estudiat. La representació d'autors espanyols hi és molt important; però no ho és menys el fet que les traduccions de les obres d'autors estrangers estan fetes majoritàriament pels en aquell moment eren professors de la Universitat -A. Mendoza, A. Morales, Giné i Partagás, Valentí i Vivó-. El resultat és un fons força homogeni que permet de seguir el pols de l'evolució de la nostra medicina al segle passat. Hi destaquen especialment totes aquelles disciplines que començaren a definir-se com a tals durant el segle passat; així doncs són especialment nombrosos els tractats de pediatria i ginecologia -Vidal Solares, M.A. Fargas i Roca, J. Bonet- i les obres referents a l'homeopatia i la hidroteràpia. El conjunt, si bé no estremadament nombrós -al voltant d'uns 1.500 volums d'obres més uns 1.000 de duplicats- és ben significatiu d'allò que els metges catalans coneixien i consultaven; un estudi dels duplicats ens orientaria sobre quins eren en realitat els textos bàsics de l'època. No pot oblidar-se, finalment, la importància novament de la col·lecció de fullets: uns trenta volums facticis i vora 25 capses que contenen al voltant de 600 opuscles i separates d'articles, sovint poc coneguts, catalans i espanyols del XIX.

B) Estranger

La col·lecció de monografies estrangeres del segle XIX, ens permet bàsicament saber quins eren els autors i matèries coneguts a finals i a principis de segle a Catalunya. Inclou una gran part de les obres que després foren traduïdes en la seva versió original, i moltes d'altres dels mateixos autors. Destacariem la presència d'alguns atlas a color especialment rars, sobretot relacionats amb la dermatologia i sifilografia, molt present en el conjunt d'obres trobades, així com la ginecologia, la pediatria i la psiquiatria, amb les obres gairebé completes de Charcot. Cal remarcar igualment la predominància aclaparadora d'obres en francès per damunt de qualsevol altra llengua; l'italià, i en menor mesura l'anglès i l'alemany s'hi troben representats.

Del fons estranger del segle XIX s'han separat i ordenat a part de les enciclopèdies i diccionaris (tot separant-ne els duplicats), els congressos i els números solts de revistes; la resta, com el fons espanyol, ha estat ordenada alfabèticament per autors. A destacar especialment el gran Dictionnaire des Sciences Medicales, en 100 volums dels quals la majoria estan duplicats o triplicats, obra magna i resum dels coneixements del seu temps. Les obres referents a matèries no mèdiques (al voltant de 450 volums) han estat agrupades a grans trets per àrees de coneixement.

3.- REVISTES

Pel que fa a la col·lecció de revistes, cal destacar la presència en el fons de la col·lecció d'història tradicional de deu títols de publicacions dels segles XVII i XVIII que completaven i augmentaven la riquesa de la secció. Entre ells cal destacar les col·leccions molt completes de la primera publicació periòdica científica, el *Journal des Sçavants*, que es conserva gairebé íntegre des del 1665 al 1787, i del *Journal de Médecine, chirurgie, pharmacie &c*, publicat a París a les darreries del segle XVIII, així com una col·lecció prou completa de les *Mémoires de l'Académie Royale des Sciences de Paris* i de la seva història.

Per raons de conservació, de coherència -la creació d'un apartat dins de la col·lecció del fons antic dedicat a la medicina del XIX-, i d'espai els números de revistes pertanyents al segle XIX, que a la biblioteca de la facultat estaven integrats a la secció de publicacions periòdiques, van ser separats i reordenats, la qual cosa va permetre de descobrir-ne algunes que havien passat fins ara desapercebudes. Alhora, va poder-se afegir a la col·lecció un conjunt de revistes del segle XIX que havien estat emmagatzemades entre llibres a les antigues sales B, C i de Dipòsit, aparegudes en la selecció del fons de llibres coetanis i no incloses anteriorment en cap catàleg. Són quaranta-nou títols, dels quals una quinzena corresponen a publicacions ja existents, tot i que en alguns casos la dupliquen. De la majoria dels trenta-quatre restants se'n conserven, en general, molts pocs volums, però sovint també perquè algunes d'elles no en tingueren gaire més.

El conjunt final, sumant les publicacions anteriors al segle XIX, comprèn cent trenta-tres títols, dels quals n'hi ha una quarantena publicats a l'àmbit català o espanyol. Són justament algunes d'aquestes petites revistes, com el *Boletín del manicomio de San Baudilio de Llobregat*, l'*Anuario de la clínica privada del doctor Fargas*, especialitzada en ginecologia, o la *Revista mèdica rural* publicada a Blanes, les que potser podrien contribuir al coneixement de la medicina del dia a dia a Catalunya a finals del segle passat.

CONCLUSIONS

Per acabar aquesta ràpida visió de l'estat actual dels fons conservats actualment a la secció de medicina de la Biblioteca de la Universitat, creiem que caldria remarcar la importància per als historiadors de la medicina i de la ciència en general del fons històric-científic accessible en aquest moment a la Universitat de Barcelona. En efecte, no només és important el fons material de llibres que s'hi conserva, sinó que la seva base de dades bibliogràfica, generada per la Biblioteca de la Universitat, inclou no solament el fons de l'antiga biblioteca de

la Facultat, sinó també els de la Col·lecció Salvador de l'Institut Botànic Municipal i els d'altres seccions de la Biblioteca de la Universitat, com els de la Biblioteca de la Reial Acadèmia de Medicina, elaborat per la secció de Patrimoni bibliogràfic de la Generalitat de Catalunya (10). Tot això fa que la seva consulta, tant de les obres en elles mateixes com del material bibliogràfic accessible per terminal des de qualsevol dels existents a la Universitat, pugui constituir en aquest moment una base sòlida per a l'inici de qualsevol investigació dins del camp de la història de la ciència a Catalunya.

CITES

(1) En aquest moment el Col·legi passa a anomenar-se Real Colegio de Medicina y Cirugía de Barcelona, canvi que queda reflectit en el segell amb què es marquen els llibres de la Biblioteca.

(2) Pel que fa a la història de la Facultat i de l'Hospital Clínic vegeu els articles dedicats a les Facultats sanitàries al simposi sobre la història de la Universitat de Barcelona celebrat el 1988 amb motiu del 150 aniversari de la seva restauració (Història de la Universitat de Barcelona: I Simposium, 1988. Barcelona, Universitat, 1990), i molt especialment el del Dr. J.M. Calbet i Camarasa, "Els ensenyaments sanitaris en el segle XIX" pp. 271-283; sobre la història dels fons del Col·legi de cirurgia, a més de l'obra de M. Usandizaga "Historia del Real Colegio de cirugía de Barcelona", Barcelona: Institut Municipal de Historia de Barcelona, 1964. Vegeu els diversos treballs del Dr. Josep Danon. L'ex-libris manuscrit del col·legi de Betlem figura a la portada de les obres, en ocasions censurades.

(3) La visita del rei fou recollida en l'anuari de la Universitat de 1905-1906.

(4) Es distingeix l'antic registre de la Biblioteca general de la Universitat perquè està escrit en il·lapis a la part superior del marge de la portada. El Segell de la Biblioteca que s'hi troba normalment és l'antic segell rectangular en forma de llibre clos, d'uns 4 X 2'5 cm, tot i que de vegades hi ha també el segell rodó de 2 cm de diàmetre amb el nom llatí, Biblioteca, Universitatis Barcinonensis...

(5) La nova Biblioteca, juntament amb la facultat, s'obri al públic universitari l'any 1989 i s'inaugurà la primavera del 1990. Els treballs de reorganització del fons antic començaren l'octubre del 1989, i s'han perllongat fins ara.

(6) En el cas, per exemple de René Croissant e Garengot, antic possessor d'aimenys quatre obres provinents del fons de l'antiga biblioteca del col·legi de cirurgia.

(7) La safa B de l'antiga biblioteca; els llibres portaven al llom, com a distintiu, una enganxina rodona de color verd poma.

(8) Els llibres de la qual estaven marcats amb un adhesiu rodó vermell al llom.

(9) El segell que duen aquestes obres, posteriors totes al 1820, i sovint franceses, és majoritàriament el del Real Colegio de Medicina i Cirugía de Barcelona, és a dir, varen ser adquirides a partir del 1827.

(10) Esperem que, en un futur no molt llunyà, la base de dades d'aquest servei sigui també consultable des de qualsevol terminal de la Universitat.